

VESTFOLDNYTT

2-2011 Fortidsminneforeningen Vestfold avdeling

GRINDLØKKEN SKOLE

VESTFOLDS NESTE NORDLISAK?

HOLMES BRANN- FAKKEL

SKADESKUTT
KULTURMINNEVERN

RIKSANTIKVARENS
UTFORDRINGER

LINAAEGÅRDENS
SISTE DAGER

SOGN HAGEBY

KJØSTERUDGÅRDEN

TOWN OF
AASGAARDSTRAND

VENEZIACHARTERET

LEDER

Skadeskutt kulturminnevern. 2011 vil huskes som året det politiske kulturminnevern fikk et skudd for baugen. Linaegården i Sandefjord ble påtent og riksantikvar Jørn Holme nektet fylkespolitikere i Vestfold å bruke lovparagrafen som skal forebygge ildspåsettelse av fredede bygg.

Kulturminnelovens §18 gir fylkeskommunen hjemmel til å kreve gjenoppføring av nedbrente fredede bygninger.

Det er ellers blitt regelen i norske fylkeskommuner at fylkespolitikere svikter sitt lovpålagte ansvar for kulturminner og Holme har reist Norge rundt og talt for fylkespolitikernes ansvar.

Likevel falt kulturminnevernets øverste embetsmann modige og anvarsbesvisste fylkespolitikere i ryggen ved å avfrede Linaegården på tvers av politikernes vedtak om fortsatt fredning og gjenoppføring.

Splittet tunge. Fylkespolitikere i Vestfold tok sitt ansvar for kulturminnevernet og vedtok en fredning som åpenbart var ubeleilig for fylkesadministrasjon og riksantikvar.

MINILEDER - Vestfolds andre Nordlisak?

Grindløkken skole og Nøtterøy haveby er truet etter at Nøtterøy kommune unnlot å bevare gjennom kommuneplanen. Grindløkkens og havebyens verdi var ikke ukjent. Kommunens saksbehandling førte folkevalgte og fylkeskommune bak lyset.

22. juni ble bare halve skoleanlegget vedtatt bevart og havebyen Teie sentrum blir nå fortettingsområde. Havebyen vil ødelegges stykkevis uten reell motstand fra vernemyndighetene.

Fylkeskommunens Kulturarvseksjon kjente ikke sin besøkelsestid og la tidligere i år området åpent for kommunale rivings og fortettingsplaner ved å oversitte fristen for å varsle innsigelse gjennom kommuneplanhøringen.

Fylkeskommunen kunne likevel i ettertid påpekt mangelfulle opplysninger i kommunens planforslag og dermed vunnet aksept for legal omkamp. Fylkeskommunen valgte å bare

Riksantikvarens retorikk inneholdt puslige selvmotsigelser. På den ene siden ble det fremhevet at Linaegården aldri har hatt nasjonal verdi og på den andre siden at brannen hadde redusert de nasjonale kvalitetene så mye at fredningen ikke kunne opprettholdes.

I denne saken har vernebyråkratiet talt med splittet tunge og satt seg i en rekke umulige situasjoner.

Saksbehandlingsblemmer.

I 2010 eksponerte en e-post at Holme saksbehandlet utenom offentlige journaler. E-posten ble et våpen eier kunne bruke mot et fredningsvedtak. Hadde Riksantikvaren opprettholdt fredningsvedtaket kunne eier med god grunn bragt saken inn for Sivilombudsmannen.

Allerede tirsdag 22. februar, lenge før brannen, befarte Holme Linaegården med sandefjordordfører Gleditsch og lovet at anlegget kunne rives.

- Hans konklusjon den gang var også at gården var i en så elendig forfatning at det ikke var noe å ta vare på, refererte Gleditsch til NRK Vestfold 19.

avgi en oppfordring om bevaring. Siste tog for innsigelse gikk uten Vestfold fylkeskommune.

Rives Grindløkkenanleggets to opprinnelige fløyer, har fylkeskommunen del i ansvaret. Velger man å ikke bruke lovhjemlede virkemidler, så er det forvaltningssvikt. Offentlige organer plikter å anvende lovhjemlede fullmakter når situasjonens alvor tilsier det. Plan og bygningslovens virkemidler er nå parkert. Likevel er det ikke for sent.

Havebyen Teie sentrum må seile det lokale politiske flertallets sjø, men Grindløkkenanlegget er ennå ikke tapt.

Fylkeskommunen kan midlertidig frede Grindløkken skole for å vinne tid til utredning av verneverdien og vurdering av permanent fredning.

Når regulerings-saken kommer til Nøtterøy kommunestyre for vedtak er det for sent. Da får Vestfold sin andre Nordlisak.

oktober. Spisskompetente Mycoteam friskmeldte Linaegården 25. april samme år. Gården var slett ikke i så dårlig stand.

Holme konkluderte før avsluttet saksbehandling. Hva slags saksbehandling har foregått på siden av offentligheten?

Hestehandel. Forholdet mellom ordfører Gleditsch og fylkesadministrasjonen i Vestfold preges av hestehandel i følge Sandefjords Blads oppslag 23.06.2011:

- Kritikken dreier seg også om den saksbehandlingen som har funnet sted, ved at fullføringen av Ringveien er en del av en pakkeløsning og en betingelse for at Sandefjord kommune skal stille seg positiv til Gokstadhaugens nominering til Unescos verdensarvliste og nye utgravninger av Gokstadhaugen.

Kritikere var APs Arve Høyberg, Venstres Kåre Pettersen og FRPs Unni Hansson.

- Her lukter det råtten fisk, fastslo Høyberg om forholdet Sandefjordordfører og fylkesadministrasjon.

Gleditsch berømmet sin egen

rolle i saken; "Ordføreren tar ikke selv-kritikk" skrev Sandefjords Blad:

- Politikk handler om å få til noe, sier ordfører Bjørn Ole Gleditsch.

Det er grunn til å spørre om en "pakkeløsning" for å få Gokstadhaugen med i verdensarvsøkningen til UNESCO også innebar riving av Linaegården i Sandefjord.

Statsråd i magen? I Høyre sentralt lytter man til ordfører Gleditsch. Har tidligere statssekretær Holme en kommende borgerlig statsråd i magen, lytter *han* også til til Høyreordførere.

De offentlige aktørene i Linaeasaken har opptrådt merkelig. Merkevighetene tvinger frem spørsmål om hvilke prioriteringer kulturminneforvaltningen gjør og hvordan forvaltningen fungerer.

Holmes brannfakkell. Holmes vedtak om avfredning er uansett en brannfakkell som varsler at kulturminnevernet tilbakestilles med minst 20 år og avgjørelsen torpederer dermed innfrielse av resultatmålene for kulturminnevernet - en innfrielse Riksrevisjonen etterlyste.

I FOKUS - Ingen tillit til riksantikvaren

Gruppeleder i Vestfold Arbeiderparti, **Arve Høyberg (AP)**, kommenterer at riksantikvar Jørn Holme nylig avfiredet Linaegården på tvers av politisk flertall i Vestfold fylkeskommune:

- Politikere er overkjørt av fagmyndigheten og det ser ut til at fagmyndigheten i liten grad ønsker at politikere blandes inn i slike saker. Tillitsforholdet til Riksantikvaren er borte.

Har du synspunkter på Holmes embetsførsel etter denne saken?

- Jeg er undrende. Er halvdelen av det jeg har fått vite gjennom denne saken riktig, lurer jeg på om Holme utøver sitt embete på en god måte ut fra god forvaltningsskikk.

Får Holmes vedtak konsekvenser for vestfoldpolitikernes ivaretagelse av kulturminnevernansvaret i fylket?

- Jeg er redd for at politikere nå blir passive og at når de i den grad blir motarbeidet av riksantikvaren er

det et tap for demokratiet. Holme må ha et problem i forhold til egen troverdighet i fagmiljøet sitt. Det må være anstrengende for ham i forhold til miljøet han arbeider i. Det er selvfølgelig hans problem, men det blir vårt problem siden det er vi som skal ta vare på vår historie i Vestfold.

Sentral fylkes- og hovedutvalgspolitiker **Øyvind Hunskaar (SP)** reagerer også sterkt på Holmes avgjørelse og mener riksantikvaren bidrar lite til å stimulere fredning fra regionale myndigheter.

- Skal brann stoppe fredningsarbeide, spør Hunskaar og viser til presedenseffekten. - Skal fyrstikker være overordnet fredning?

- Jeg er også forundret over såkalte konservative i Sandefjord Høyre som synes å være mer kremmerhøyre enn konservative. I tillegg kalles vi destruktive av høyreordfører Gleditsch fordi vi arbeider for vern, undrer Senterpartiveteranen.

RIKSANTIKVARENS UTFORDRINGER

Referert av Ragnar Kristensen

Årlig møtes delegater fra Fortidsminneforeningens avdelinger til ledermøte i Oslo. 11/11/11 var riksantikvar Jørn Holme invitert for å fortelle om hva som oppnar Riksantikvaren. Ordstyrer var hovedstyreleder Leif Jæger og noe over 40 personer var tilstede. Med seg hadde Holme seksjonsleder Ulf Holmene. Linaaesaken førte til mye debatt og møtet ble forlenget fra en til to timer. Holmes fremføring ble i stor grad henvendt direkte til vestfoldavdelingens leder (undertegnede) og denne debatten dominerte. I utgangspunktet en powerpointfremføring som tok friere form til skillet mellom orientering og debatt ble hvisket ut. Holmes orientering var aktuell som programerklæring og bør interessere våre medlemmer.

UTFORDRINGER

Riksantikvar Jørn Holme orienterte først om utfordringene Riksantikvaren står overfor og særlig: - Budsjettutfordringen vi har fått i trynet! Naturvern får ekstra midler hvert år. Synd at MDs ledelse ikke har pluss på for kulturminner. Vi trenger mer MDFokus på kulturminnevern. 70 mill til fredede hus i privat eie er ikke mer enn 2 rundkjøringer, sa han.

- Vi har en statsråd som er interessert i historie, men med liten tid til å gjøre noe med det, og Sørensen er opptatt av rødlistearter, beklaget han retorisk.

Holme fortalte videre at Stortinget har satt opp som mål for 2020 at fredet bygningsmasse skal være istandsatt, fredningslisten skal være representativ og tapet av verneverdige kulturminner ikke være over 0,5%. - Her er metodikken viktig, mente Holme. - Greier vi metodikken, temmer vi trollet.

Spørsmålet om kulturminnetapets størrelse handler om hva vi definerer som verneverdig, mente Holme og kom inn på Riksrevisjonens rapport:

- Riksrevisjonens rapport er egentlig kritisk mot regjeringen, hevdet han. - Alle bør lese Stortingets merknader (71s. 2009-2010).

Riksantikvaren har tre utfordringer påpekte Holme: Istandsetting, fredningslisten skal gi et representativt bilde av vår historie; og vern av viktige regionale / lokale kulturminner. I forhold til riksrevisjonens kritikk lages ny Askeladden database. Kulturminneportalen skal inneholde registrering av verneverdige kulturminner.

Han fastslo at Riksantikvaren må jobbe med mangelfull kulturminnekompetanse i kommunene – bygningsvernensenterprosjekt kommer inn der. Riksantikvaren vil ha ulike modeller for ulike kommuner og vil bruke gul liste metodikken på alle kommuner.

VIL HELST FREDE STATENS BYGG

- Når vi vurderer vernetiltak vokter vi verdiene, forklarte Holme:

- Når er verdiene på nasjonalt nivå, når er verdiene på regionalt nivå, når er verdiene på lokalt nivå. Vi vokter etter begrepene: sjeldenhet, autentisitet og representativitet (det vi ikke har fra før). Vi er opptatt av sektorer og av sosial tilhørighet. Mangler vi en sektor, et sosialt lag, er det viktig å få med.

- Fremover kommer vi til å legge vekt på statlige fredninger, ikke private. Det er statens egne bygninger vi vil prioritere i Riksantikvarens arbeide, poengterte Holme.

ENGASJEMENT - IKKE KRITIKK

Holme etterlyste engasjement fra Fortidsminneforeningen i Bjørvika. Han karakteriserte motstanderen, byplansjefen i Oslo kommune billedlig slik: - Ellen deVibe: betong betong betong betong betong .....

Holme trakk også frem saken om utbygging på Prostneset i Tromsø og karakteriserte den planlagte kjørerampen som "helt idiotisk". På bakgrunn av Tromsøsaken mente Holme at Vestfoldavdelingens leder burde reise til Tromsø der det var bruk for slike som han.

- Men tid til debatt om å frede bildene til Munch har vi? Hvor små er vi? Hvor Oslolokale, var Holmes kommentar til debatten om Nasjonalgalleriets Munchsal.

Holme beklaget seg over at kritikken mot hans riksantikvarvirke ødela arbeidsdagen hans slik at tiden gikk med til å svare i aviser og andre medier.

- Dette går ut over familien min og jeg har jo ikke tid til alt, jeg kan jo ikke jobbe hele tiden. Jeg får jo ikke gjort annet enn å skrive avisinnlegg sånn som dere holder på. Tiden burde vært brukt til noe bedre - som vern, mente Holme. - Jeg jobber mye

mer nå enn jeg gjorde da jeg var PST sjef – Jobb jobb jobb jobb... , beklaget han.

AVFREDNINGEN SKYLDES MD

Holme fremhevet særlig kritikken i saken om Linaaegården som utidig og spurte om vi ikke nå skulle benytte datoen 11.11.11 til å starte på nytt og legge Linaaesaken bak oss.

- Dere må skjønne vår rolle og ikke forvente mer av oss enn hva som er menneskelig. Vi kan ikke være politi og frede for å motvirke brann. Gjerningsmannen er jo ikke tatt. Vi kan ikke være Securitas. Vi må få eierne med på laget. Det er utidig å erklære krig, sa Holme.

Sandefjord kommune er dårlige med kulturminner, mente han og fastslo at: - Skulle Linaaegården blitt fredet måtte VFK tatt grepet. Hadde ikke brannen kommet ville fredningen stått seg med et nødscrik. Da brannen kom var tiden ute.

- Vi kan ikke agere annerledes enn MDs normer forutsetter, mente Holme. - Vi ville tapt Linaaesaken i MD på normen. MD ville ikke godta fredning av Linaaegården etter brannen, hevdet han.

Om kritikken mot at han overkjørte fylkespolitikkerne i Vestfold repliserte Holme at det er vanskelig når ansvaret er lagt til politisk nivå i fylket, for det er en faglig ting og lagt til faglig nivå ellers. Og politikkerne begrunnet ikke vedtaket faglig.

Seksjonssjef Ulf Holmene kommenterte Linaaesaken med at han ikke hadde problemer med å gi Vestfoldavdelingen kreditt for rapporten om Linaaegården.

- Den kastet nytt lys over saken og tilførte verdier, mente Holmene.

NORDLI IKKE FREDNINGSVERDIG
Holme kom inn på Nordlisaken og hevdet at det var en tragedie at Sørums rev Nordli gård.

- Jeg var ubekvem med den saken før jeg ble riksantikvar, sa han og innrømmet at han i ettertid hadde endret oppfatning.

- Skal jeg bare se på bygningen er det riktig å si at den ikke var i fredningsklasse. Vi har for mange av slike på listen. Vi har bare kapasitet til 15 fredninger i året.

Seksjonssjef Ulf Holmene forklarte sin skepsis til utstrakt bruk av fredning med at: - Jeg er redd for at for mye

fredning undergraver fredningsinstituttet. Da forsvinner respekten for fredning. Vi må være tilbakeholdne!

VIL OGSÅ FREDE

Jørn Holme trakk frem Furuheimsaken som en sak hvor riksantikvaren hadde grepet inn.

- Vi valgte å frede Furuheim midlertidig. Et vanlig sveitserhus fra 1910. Det handler om en historie, om vår tids historie. Det er ingen slike igjen i Hallingdal og Gol. Høy representativitet. Her har vi satt opp kamera og vi vil bruke mye penger her, sa Holme. I Stor Elvdal og i Mandal har vi jobbet tungt med fredning, påpekte Holme.

- Vi vil frede operaen fordi kommunen planlegger så mye rundt operaen og innvendige ombygginger kan forventes. Vi har mange fredningsaker for tiden. Ikke minst Solhaugsaken.

SKYLDES IKKE RIKSANTIKVAREN

- Vi mister 4 ansatte og det er tungt, beklaget Holme og påpekte at fylkeskonservator i Oppland, Dagfinn Claudius, nå er ansatt som ny sjef for Kulturminneavdelingen. - Han er flink til å skaffe penger, påpekte Holme og ville likevel ikke dramatisere stillingssituasjonen hos Riksantikvaren.

- At RA strir med for få ansatte er ikke skyld i kulturminnetap. Vi har effektivisert. Det er fylkeskommunene som er skyld i kulturminnetapet konkluderte Holme.

- Jeg traff nylig min svenske kollega, fortalte Holme og snakket med henne om fredninger. - I Sverige tar de ikke konfliktfredninger. Bare "gladfredninger"!

- Hos RA arbeider vi i felleskap, poengterte Holme. Beslutninger tas faglig etter samråd. Vi er alltid enige og jeg lytter alltid til Ulf (Holmene).

JEG BESTEMMER

- Det er jeg som er sjefen for direktoratet, Jeg bestemmer. Jeg ga fra meg mange fordelers som PST-sjef for å være her i dag. Vi må gå sammen samme vei (Fortidsminneforeningen og Riksantikvaren, jour.anm.).

- Ingen riksantikvar har fått så mye spillerom av sin statsråd som jeg, fastslo Holme og påpekte at med Børge Brende som statsråd ville han vært avsatt for lengst.

LINAAEGÅRDENS SISTE DAGER

6

Fotograf: Cato Arveschoug
Fotomontasje: Vestfoldnytt

7

Som forventet var Linaaegården solid i sin kjerne. Første etasje var knapt vannskadet. Det måtte styrke til for å dra av panelet. Ribbet for autentisitet med Riksantikvarens velsignelse. Tømmerkjernen avslørte at bygningen var lite endret fra sitt opprinnelige. Etter rivningen står Rådhusgata 8 blottet og eksponert for den drukner bak betongmurer.

Resten av anlegget: To intakte laftede bakbygninger, Skomakerhuset fra 1860-årene og stallen fra 1856 bundet sammen av et mellombygg av bindingsverk. Flott tømmer, gammelt panel, opprinnelige tømmerkjerner og takkonstruksjoner, panelhistorie, byhistorie - unikt anlegg.

Godt beskyttet av blikktaket var fremdeles takkonstruksjonen fra 1856 godt bevart. Gavlveggens innside eksponerer opprinnelig panel, tildekket på utsiden. Skipsrederens bygårdanlegg fra 1856 - ingen slike på den nasjonale fredningslisten.

Nå er det for sent.
For sent!

GRINDLØKKEN SKOLE

EN INTEGRERT SKOLE I NØTTERØY HAVEBY

av Connie Didriksen

Nøtterøy har en skatt i nordre del av øya. Den er synlig for enhver, men likevel oversett. I fugleperspektiv åpenbarer kunstverket seg - reguleringen av Nøtterøy fra 1919 og 1921. Reguleringsplanen ble tegnet ut fra Ebenezer Howards havebyidealer. Nøtterøy haveby er nær byen, nær landet, og er en del av by og land. Havebyen er sonedelt og er stort sett slik arkitekt Lange og kommuneingeniør Røed tegnet den. De fleste strukturer, gater og plasser kjenner man igjen på dagens Teie. Jeg tolker Langes og Røeds planer for nordre Nøtterøy for tilsammen å danne havebyen Nøtterøy. Sentralt i planen er Grindløkken skole, et vakkert, lite palladiansk kunstverk - et slottsanlegg i klassisk europeisk tradisjon.

DEN GRØNNE BYEN

Bak fremveksten av havebytanken lå ideologiske, kulturelle, økonomiske og sosiale forhold. Flere og flere store byer fikk en dramatisk befolkningseksplisjon i industrialismens begynnelse. Folk levde under utrolig usunne levevilkårene. I øst London var forholdene forferdelige. I tillegg kom 1. verdenskrig. Ebenezer Howard var opptatt av at folk måtte bo sunt, og at man måtte få ned dødeligheten blant barn og voksne. Han skrev bøkene "Tomorrow" og "Garden Cities of Tomorrow". I 1903 ble den første havebyen bygd ut fra Howards tanker, og den andre utenfor London i 1919.

Vitalisme ble en viktig filosofisk retning og livsstil fra ca 1900 til 1940. Man søkte mot antiindustrialis-

Ved utparselleringen av Grindløkken oppsto en ny skolekrets, og Grindløkken skole ble oppført i 1930. (Foto: Arne Brekke)

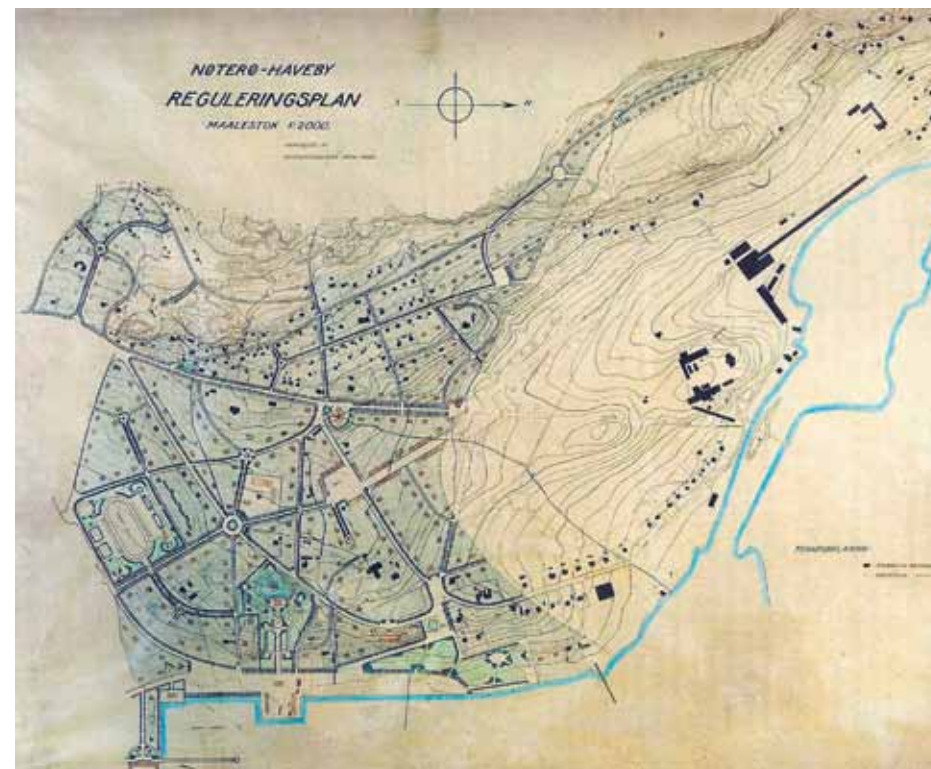

foto © Arne Brekke

me, mot romantiske tendenser og var inspirert av klassikeren Aristotles og de moderne filosofer Nietzsche og Bergson. Vitalismen hadde røtter i det klassiske, men også i det stedlige. Vitalismen var opptatt av solen, lyset, renhet, gymnastikk, sunnhet og grønne verdier. Edward Munch viser denne tilknytningen i bl.a. sine badebilder, aulamaleriet solen og mannen i kålakeren. Vigelandsparken er inspirert av vitalismen, likeså Knut Hamsun som fikk nobelprisen for Markens grøde i 1920. Havebyarkitekturen bygget på vitalismens filosofi og livstilgrunnlag. Havebybevegelsen spredde seg fra land til land.

Professor Sverre Pedersen fikk mye å si for norsk byplanlegging. Han var utdannet i Berlin. Pedersen ble ansatt i 1920 som den første professoren på NTH i byplanlegging. Myndighetene begynte med byplanlegging for å motvirke spekulasjoner og tilfeldig utbygging. Byplanlegging ble påbudt i 1924 i Norge.

Professor Pedersen korresponderte med Ebenezer Howard da Howard var på besøk hos formannen i den norske legeförening, Halfdan Bryn, på Skåtøy i 1920. Bryn og Howard utgav sammen boken "Havebyer og jord-

Kommuneingeniør Røeds reguleringsplan for Nøtterøy haveby 1921

bruksbyer i Norge" i 1921. Dette viser hvor viktig havebytanken ble for norsk arkitektur, byplanlegging, sunnhet og helse. Men dessverre ble mange havebyer og byplaner ikke realisert, eller bare delvis, på grunn av økonomiske nedgangstider i mellomkrigstiden, men Nøtterøy haveby ble gjennomført.

Nordre del av Nøtterøy fikk betydelig industri på 1700- 1900 tallet. Her var skipsverft, bryggeri, reperbane, utskippingssted for hvalflåten og selfangsten, Norges ubåtstasjon, flyfabrikk og senere bilfabrikk. Nøtterøy kommune fikk ved Tønsbergs byutvidelsen beholde utmarke til Teie hovedgård. Tønsberg fikk den nordre delen med industriområdet langs kanalen. Teie hovedgård ble lagt ut til tomteområde i begynnelsen av 1900 tallet.

Industrialiseringen var i gang i Tønsberg og på Nøtterøy. Jernbanen gikk til Tønsberg. Dette førte med seg her også flytting inn til byen, trangboddhet og usunne boforhold.

ARKITEKTER ENGASJERES

Tønsberg engasjerte arkitekt Kristofer Lange til å tegne byplan. Den ble ferdig i 1919. Kristofer Lange hadde avsluttet studier i Berlin i 1912. Arkitekt Pedersen studerte ved det samme universitetet i 1913. Tyskland var tidlig opptatt av byplanlegging og havebyer. Lange tegnet mye i Oslo, her i distriktet, og han tegnet mange reguleringsplaner. Pedersen og Lange konkurrerte bl.a. om Bodø byplan. Konkurransen vant Lange. Han tegnet også Sogn haveby som er

regulert til bevaring med strenge krav ang. fortetning.

Kristofer Lange tegnet reguleringsplan for Tønsberg inklusiv nordre del av Nøtterøy langt inn i Nøtterøy herred i 1919. Han advarte mot karakterløs og dråpevis utbygging. Planen kalte han "Sagagrund". Kristofer Lange vant sammen med sin medarbeider G. Ouille Hansen 1. premie for forslaget. Lange stilte ut sin bearbejdede plan for Tønsberg og nordre del av Nøtterøy på Den internasjonale utstillingen for stadsbyggnadsplaner i Gøteborg i 1923.

Kristofer Langes reguleringsplan for Tønsberg. Nederst, Nøtterøy med kanalbroa til høyre og akse inn på Nøtterøy. Broa til venstre ble nylig bygd som gangbro. Planen omfatter del av Nøtterøy kommune og tar med Teie torg - nesten nederst.

EN VIKTIG KUNSTART

Å tegne reguleringsplaner ble den gang sett på som en viktig kunstart, viktigere enn det å tegne det enkelte byggs arkitektur. Arkitektene laget modeller av planområdene og undersøkte bl.a. hvordan lyset ville falle inn til ulike tider for at hele området skulle oppleves mest mulig estetisk. Plassering av veien hus, parker, trær osv. ble planlagt ut fra dette. Havebyen ble planlagt som et samlet kunstverk.

Nøtterøy herred valgte å la kommuneingeniør Arthur Røed tegne ferdig planen for Nøtterøy i 1921. Røed kalte planen for Nøtterøi haveby. Røeds plan er svært lik Langes plan. Lange hadde tegnet hele den nordre delen av Nøtterøy til og med Øgårdsveien, muligens lenger. Arthur Røed var også opptatt av Howards havebyideologi. Howard mente en havebyen skulle være nær byen, nær landet, og selv være en del av byen og landet og sonedelt.

Arkitekt Lange tegnet en sonedelt Tønsbergplan og haveby på nordre del av Nøtterøy. Utenfor havebyen mot syd på Nøtterøy skulle det være jordbruksland. Havebyen skulle i nord være nær byen og industrisonen med arbeidsplassene. På Nøtterøy var mange arbeidsplasser langs kanalen. Teieskogen ble avsatt til rekreasjonsone. Idrettssone var på to stadioner i hver ende av planen, og mot øst langs vannet var område til skøytebane, bading, fritidsbåthavn og restaurant. Det ble planlagt flere mindre parkområder ulike steder og en større park på Rosanes. Planen skulle ha grønne hager, trær langs veiene og grønne områder.

VEGMØNSTER

Trafikksoner ble tegnet med sentrale veger i store akser. Fra kanalbroen ble laget en akse, en lang paradegate. I vegdelet delte vegen seg i ulike akser, en gikk til sjøen mot øst, en ble handlegaten Smidsrødvegen, og gikk til torget. Forbi torget ble Smidsrødveien en flott gate med dobbelt opp med trær på hver side. En annen akse fra vegdelet ble Kirkevegen, og den skulle gå fordi den planlagte kirken på høyden ved Ekeberg. Kirkevegen var også planlagt med dobbelt sett med trær på hver side. En veg fra vegdelet skulle gå til industriområdet Kaldnes og til en planlagt bro til Tønsberg der. En gren av denne veien gikk til rekreasjonsområdet Teieskogen. Alle veiene førte til sentrale områder eller sentrale bygg. Trafikken ble planlagt å skulle være effektiv på store brede gater til Tønsberg, til Kaldnes og andre viktige områder. De brede, rette gatene var viktige trafikkområder.

Kvartalene ble ikke utformet med tradisjonelt rutenett som tidligere. Vegene mellom de store aksene fulgte landskapets kurvatur. I havebyer ble det mellom aksene anlagt buede veger i boområdene. I planområdet ble det planlagt stjerneformede plasser, rundkjøringer og åpne møteplasser. Dette mønsteret tegnet arkitekt Lange også på fastlandssiden i Tønsberg planen. .

Havebyen på Nøtterøysiden ble planlagt med sentralt plassert torg, handlegate, kirke skole og kino. Her ble sone for mer sosiale aktiviteter og fellesskap.

TIDLIG TREHUSHAVEBY

Planen ble tegnet med småhusbebyggelse. Husene skulle ikke overstige 1 etasje. Folk bygde da hus med høye tak eller mansardtak, for det ble regnet

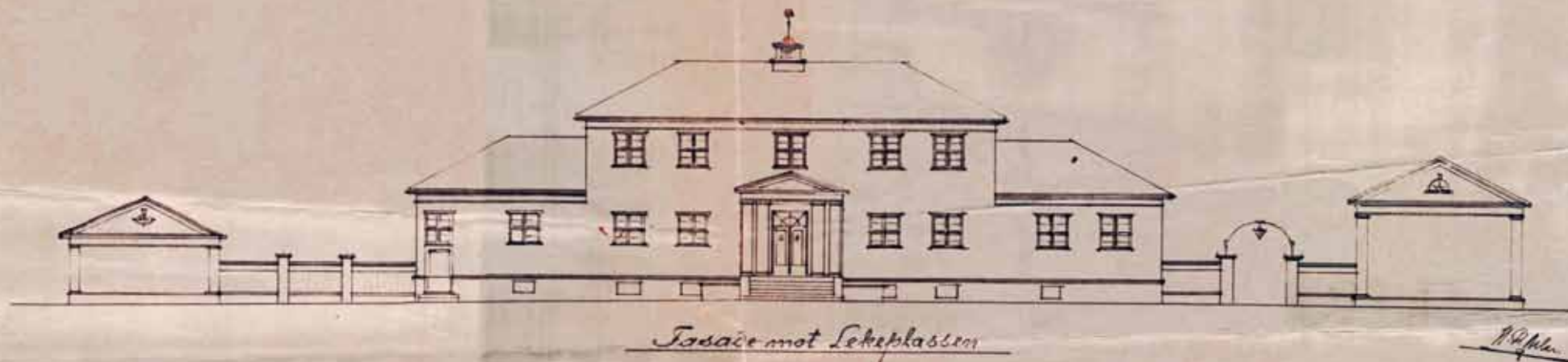

Bygning mot nord, Teie torg. Tilsvarende bygning er mot øst og rammer inn torget.

som 1 etasje, og fikk slik to etasjer og to leiligheter. Husene skulle plasseres slik at hagene fikk mest mulig sol, og slik at alle fikk best mulig utsikt. Hagene dannet lange hagebånd eller hagene samlet seg rundt et felles hagetun. Den enkelte husstand kunne dyrke grønnsaker og frukt slik at man fikk friske, sunne råvarer til husholdningen. Sol og lys var viktig. Husene og plasseringen skulle ha et enhetlig preg. De mest ettertraktede tomtene lå høyt, var sentrale hjørnetomter og hadde fin utsikt, og her ble bygd de fineste husene.

Havebyen ble raskt utbygd etter planen fra 1921. Nøtterøy hadde god økonomi i disse årene for Norge var nøytral under 1. verdenskrig og tjente godt på skipsfart og hvalfangst under og etter krigen. Valg av hustyper i havebyen viser velstand. Havebyen ble ikke mest befolket av arbeidere fra byens usunne kvartaler slik Howard planla, men av mange med god økonomi som sjøfolk, hvalfangere, skipsredere og funksjonærer. Til valget i 1934 var det blitt 2000 stemmeberettigede på Grindløkken og Teie mot 3500 på resten av øya.

Nordre Nøtterøy er en veldig tidlig trehushaveby, og den er bygget etter Howards sentrale ideer om en haveby. Husene er bygd på tyvetallet i senklassisk stil, men tar utgangspunkt i norsk bruk av tre som bygningsmateriale. Havebyen er viktig å bevare siden den er helhetlig.

Over: Grindløkken skole sett fra skolegård i sammenhengende U form. Anlegget avsluttes mot øst med tempelgavl og doriske pilastre. utsnitt av N.P.Nilsens originaltegning.

KALKULERT BELIGGENHET

Teie skole som ble bygget i 1915, ble snart for liten med den store utbyggingen på indre Nøtterøy. Lange hadde tegnet inn ny skole ved rundkjøringen ved Smidsrødveien- Øgårdsveien. Fra denne rundkjøringen gikk mange veger ut. Rundkjøringen er veldig sentral i reguleringsplanen, og skolen hadde blitt i enden av en akse som strålte ut i alle retninger. Til skolen ville det være som å gå opp til høyden langs en treprydet, flott vei som strålte ut rett før skolen. "Alle veier" ville føre til skolen.

Det å planlegge en skole i sentrum av havebyen i enden av den flotte Smidsrødveien i en av havebyens mest sentrale rundkjøringer, forteller hvilken viktig plass skole hadde i samfunnet kunnskapsmessig og som ideologisk senter for havebyen. Skolen skulle og være et viktig sosialt møtepunkt for voksne og barn.

Nå ble skolen lagt litt nedenfor dette sentrum, men likevel på et flott sted på 18 mål nær jordbruksområdet og i nær tilknytning til den planlagte stadion på området ved siden av. Skolen fikk flott utsikt ut mot havet, og skolegården fikk en fin, solrik plassering.

Skolen ble planlagt ut fra det pedagogiske synet i den nye skolepla-

nen fra 1924. Den viser planens tilknytning til vitalismen, det klassiske, det stedlige og havebyens idealer. Den rådende arkitekturretningen mellom 1920 og 1930 i Norge var senklassisismen. Havebyen og skolen ble bygget i senklassisistisk stil. Havebyen skulle være helhetlig.

ARKITEKT N.P. NILSEN

Nøtterøy kommune hadde tidligere engasjert arkitekt N.P. Nilsen fra Drammen til å tegne Breidablikk sjømannshjem og til å tegne Bergan skole som var regulert til bevaring og brant nylig. N.P. Nilsen har tegnet mye i Drammensdistriktet, men også steder lengre unna som i Haugesund og i Solør.

Han har tegnet skoler, villaer, restauranter, fabrikker og bygårder i mur og tre fra ca 1900 til ca 1940. Hans allsidige virke viser bygg i ulike stilarter. Han var med en gruppe drammensarkitekter som var foregangsmenn ang. den amerikanske moderniseretningen rundt 1930.

N.P. Nilsen var formann i det kommunale boligrådet i Drammen og var med i bankens styre. Han var med i en rekke bedømmelseskomiteer for arkitekturkonkurranser, og var en betydningsfull person i Drammen. Han reiste og uten-

lands for å orientere seg innen sitt fag.

Han samarbeidet senere med sin sønn om prosjekter. Firmaet overtok sønnen og dannet firmaet Nilsen & Grenager i 1946. De fikk stor betydning for utformingen av byen. Mange av arkitekt N.P. Nilsens arbeider er utstilt og oppbevart i Drammen museum.

SKOLEPLANEN AV 1924

I planen for landsfolkeskolen fra 1924 ble gymnastikk, sløyd og håndgjerning innført. Likeså var det viktig med skolekjøkken. Men hadde en kommune ikke skolebygg til å undervise i disse fagene, kunne man søke dispensasjon.

Men slike problemer var det ikke i havebyen med den nye skolen som hadde gymsal, sløydsal og skolekjøkken. De nye fagene sløyd, handgjerning og tegning er en følge av Arts and Crafts bevegelsen. Tidens tanker var at ånd og hånd og bevegelse fulgtes ad. Den sunne elev laget nyttige ting, hadde gymnastikk, spiste sunn mat som man lærte å dyrke. Grindløkken fikk det første skolekjøkket på Nøtterøy og ingen andre skoler på Nøtterøy hadde skolehage.

På Nøtterøy brukte man skoleplanen for landsfolkeskolen, men med det større timetallet som planen for byfolkeskolen

hadde. Nøtterøy hadde også tidlig undervisning i fag som engelsk, historie og geografi, og allerede nå var arbeidsskoleprinsippet et viktig pedagogisk prinsipp.

Klassisk og nasjonal opplæring hadde betydning i det nye Norge. Det ble viktig for elevene å få slik kunnskap gjennom skolegangen. Det var flere på indre Nøtterøy enn gjennomsnittet som gikk lenger på skolen enn den obligatoriske skolegangen, og de ville møte den klassiske og nasjonale kunnskapen på gymnasiet i Tønsberg.

GRINDLØKKEN SKOLE

Grindløkken skole, et resultat av vitalisme, ny læreplan og havebytanken. Vitalismen er som sagt inspirert av de klassiske idealene og det stedlige. Renessansearkitekten Palladios ideer hadde betydning for havebyarkitekturen. Palladio tegnet mange villaer i U-form på landet. De fleste hadde åpninger ut mot landskapet. Palassene lå gjerne ikke langt fra vannet. Grindløkken skoles plan er inspirert av Palladios arkitektur. Mange storgårder i Norge som Slottet i Oslo, Jarlsberg hovedgård og lystgårder i Drammen er bygd ut fra Palladios ideer. Arkitekt Nilsen reiste antagelig forbi Jarlsberg hovedgård når han skulle til

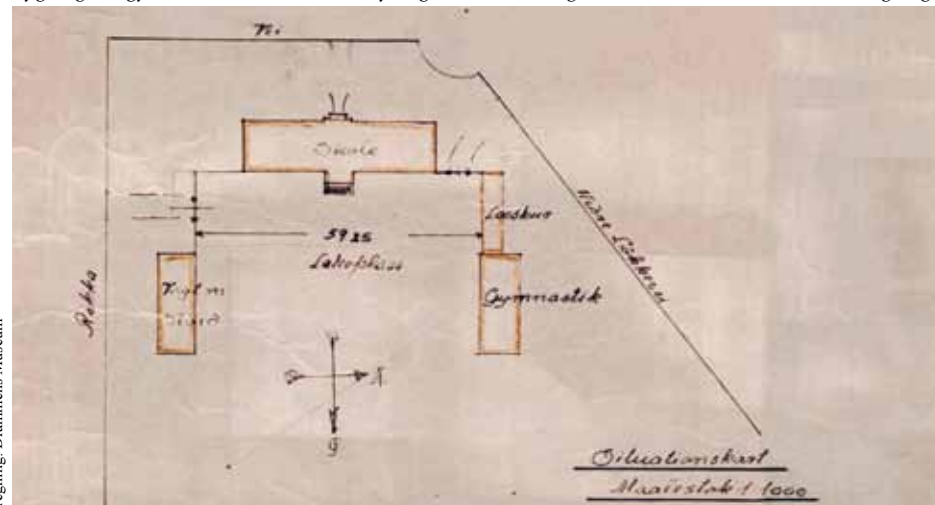

Tønsberg. Jarlsberg med omgivelser lignet på Grindløkken med jorder som skråner ned mot vannet. Den gamle fanen til Grindløkken skole fra 1930 viser skolen med slettene mot vannet. Arkitekt N.P. Nilsen sa om skolen at den lignet en herregård.

Hele Grindløkken skole ble tegnet i 1928 og bygget i 1929 viser dokumenter i Drammen museum. Skolen har en hovedbygning i to etasjer med sidefløyer i en etasje. Hovedbygningen med sidefløyer har symmetrisk plan. Hoveddørene er plassert midt på bygningen. Taket er valmet. På toppen av taket er en oppbygging i kobber, og på toppen av den en rund, gylden kule med spir. Fra hovedbygningen går det gjerder ut til sidebygningene. Sidebygningene er like lange. Hovedbygningen og sidebygningene er bygd sammenhengende i et U-formet anlegg. Sidebygningene har en etasje, bortsett fra at gymnastikksalen er høyere.

Hovedbygningen mot vest har framskutt risalitt på midten med tempel-

Under: Planen for Grindløkken skole har U-form, to symmetriske sidefløyer med leskjul til begge sidebygningene, gymnastikksal mot nord, sløyd og vaktmesterbolig mot sør. Utsnitt av N.P.Nilsens tegning.

gavl over. Denne delen har bred, vertikal panel. Tempelgavlen omkranser et todelt frontparti. Øverste delen har vridde omvendte pilastre, og nederste delen har pilastre som illuderer doriske søyler. Disse er dekorert øverst med ranker. Over døren er en halvoval og på veggen et dekorativt felt. Mellom søylene i 2. etasje er et stort vindu, og over det et dekorativt felt med rankemotiv.

Alle vinduene er smårutet uten belistning. Vinduene mot vest er gruppert tre og tre slik at man leser av bygget at det er 6 klasserom. På denne siden av skolebygningen var de nederste rutene av uklart glass. Elevene skulle følge med på lærerens undervisning og ikke se ut. Elevene skulle heller ikke forstyrres utefra på skolegårdsiden.

Inn til skolegården var planlagt en flott inngangsportal. Hovedinngangen på skolegårdsiden er omkranset av høye, doble, riflete pilastre med tempelgavl over. Inspirasjonen til dette partiet er antagelig inngangspartiet til Panteon i Roma. Inngangsdørene til sidebygningene er om-

Over: Nordre sidebygning med gymnastikksal. Begge leskjul er bygd som arkader. Utsnitt N.P.Nilsens tegning datert 1928.

kranset av doriske pilastre, tempelgavler og alle dørene er fint utformet. Rundt alle dører er felt med horisontalt stilt kraftig trepanel, som på hovedbygget. På kortveggen er det små halvrunde vinduer, og inni leskjulene vinduer med halvrund øverste del. Sidebygningene avsluttes med doriske pilastre og tempelgavl.

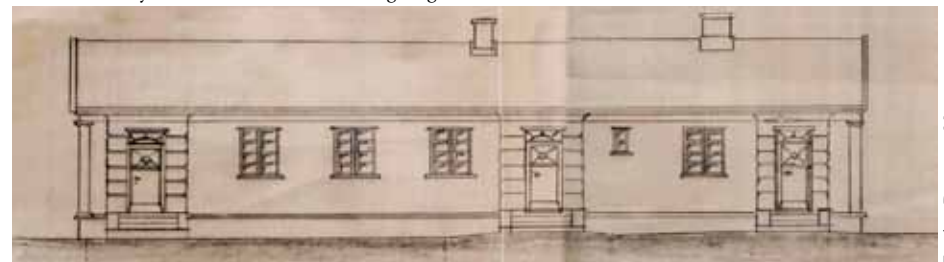
I sidebygningen mot nord er gymnastikksal og leskjul. Gymsalen er blitt festsal, men den er omtrent slik som den ble bygget. Sløydsl og vaktmesterbolig er i den andre sidebygningen. Sidebygningene består nærmest hovedbygningen av leskjul som bæres av "søyler" som igjen illuderer doriske søyler. Leskjulene minner om arkader. U-form, tempelgavler, pilastre og arkader var mye brukt av Palladio i hans arkitektur. Når man går inn i hovedbygningen, er det gang og rett fram et flott trappeløp. På hver side er det to klasserom i 1. etasje. Lengst inn i gangen i 1. etasje er det på en side lærerværelse og på den andre

materialrom. I 2. etasje er det et klasserom på hver side, nødutgang og materialrom. I kjelleren var det skolekjøkken og WC for jenter, og på motsatt side WC gutter. Det var planlagt offentlig bad for befolkningen i havebyen i kjelleren bortenfor WC gutter.

Måler man bygningene og klasserommene, ser man at skolen og klasserommene er formet etter Palladios ideer om størrelsesforhold. Palladio var inspirert av Alberti og Vitruvius.

I U-en mellom bygningene er det en solrik uteplass for elevene. U-ens form viser også at skolen tok vare på elevene. Dette er den samme symbolikken som Bernini brukte på Petersplassen. Til skolegård er også ei stor slette. Det ble ikke bygget stadion nordøst for skolen, men skolens område, sletta, er brukt til stadion, ballbane og lek for voksne og barn og erstatter planens bane. Sletta har også vært brukt til skolehage.

Under: Sidebygning mot sør med vaktmesterbolig og sløydsl. Fasaden ble speilvendt med leskjul likt nordre sidefløy. Utsnitt av N.P.Nilsens tegning.

Over: Vestsiden av hovedbygningen. Utsnitt av N.P.Nilsens tegning.

GRINDLØKKEN I DAG

Det er ikke store forandringer som er gjort med skolen fra 1929. Hovedbygget er slik det ble bygget. Sløyden er blitt noe utvidet. Litt av det ene leskjulet er tilføyet sløyden. Resten av leskjulet ble bygget inn da sløyden trengte større materialrom. Materialromveggen kan lett fjernes slik at leskjulene med arkadene kommer

Under: Innvendig trapp fra 1. til 2. etasje. Empire utforming. Hovedtrapperommet er utformet etter klassisistiske forbilder med forseggjorte detaljer.

fram. På motsatt side er hele det opprinnelige leskjulet. Det ene gjerdet er nylig fjernet. Det er laget en ekstra dør inn til festsalen som ikke er heldig. Skolen lar seg lett tilbakeføre uten store kostnader.

Skiferen på taket er skiftet ut med antikkfarget, rød sementtakstein. Det var vanskelig å få noen til å reparere skifertaket. Det var bl.a Trygve Bratteli som la skiferen da skolen ble bygget. Nye som kunne legge skifer, var visst vanskelig å finne, og Bratteli var blitt statsminister. Men fargemessig er den røde steinen en god erstatning.

Tyskerne tok skolen under krigen, men de forandret heller ikke skolen vesentlig verken innvendig eller utvendig. Det er utgitt et hefte av Nøtterøy kommune om skolen under krigen.

ARKITEKTUREN FORMIDLER

Skoler som ble bygd tidligere, f. eks. Slottsfjellskolen i Tønsberg, dominerer kraftig over byen fra "fjellets topp". Den er tegnet av Baltazar Lange, faren til Kristofer Lange og ble ferdig i 1884. Brannengen skole i Drammen fra 1915 er tegnet av Arneberg. Den har 5 etasjer, og Ila skole i Oslo, også tegnet av Bal-

Over: Vestsiden av bygningen. Midtrisalitt, øverst tempelgavl, i midten vridde pilastre, nederste doriske.

tazar Lange, ferdig i 1916, har 6 etasjer. De siste er i nybarokk stil og oppført i murstein. Skolene har små skolegårder mellom de høye husene. Jenter og gutter var i atskilt skolegård og klasser. Dette viser den tidens hierarkiske skolebygninger som dominerer over små hus og små mennesker som skal sosialiseres til samfunnsborgere med respekt for kirke, kommune og skole. Teie skole bygd i 1915, har noe av dette hierarkiske, men ikke så utpreget med sine tre etasjer.

Grindløkken ble bygd ut fra nye tanker om pedagogikk og sosialisering. Den ble bygd lav med hovedfløy i 2 etasjer og sidefløyer og sidebygninger i 1 etasje. Området lå i sol og skolen ble malt pompeiansk gul med pompeianske røde tempelgavler, pilastre og søyler. Skolen er som et lite, gyllent, klassisk slott, som solen. Skolen kan minne om eventyret om Soria Moria slott og Askeladden som skal dit, malt av Theodor Kittelsen.

Grindløkken er omkranset av vakre trær, anlegget er som en park og har utsikt mot vannet, kontakt med landbruket, og viser havebyens og tidens ideer.

Skolen viser mål som klassisk og nasjonal dannelse, kunnskap, det stedlige, lys, gymnastikk, sløyd og skolekjøkken.

ARKITEKTUR SOM LÆREBOK

Skolen ble bygget nesten som ei lærebok. I kunsthistorie, historie, kulturfag og religion kan elevene gjennom alle tempelgavlene, søylene og pilastrene lære om Hellas og Roma, og hvilken innvirkning disse kulturene har hatt på arkitektur og kunnskap opp gjennom tidene.

Kjennskap til det klassisk var viktig ut fra havebyens idealer, og videre skolegang. Skolens arkitektur formidler om Parthenon og Panteon og

Dekorasjon på dorisk pilastere i inngangsparti vest.

foto©Ragnar Kristensen

Over: Den fremskutte risalitten.

andre bygg fra klassisk tid og senere tiders inspirasjon av det klassiske. Elevene kunne lære om huset de selv bodde i og andre hus. Gullkula på toppen av skolen, som kanskje viser til jordeplet, kan knyttes til historie og religion, likeså de vridde omvendte pilastre på skolen. Vridde søyler sies var på Salomos tempel, og vridde søyler er på Berninis baldakin i Peterskirken. Michelangelo laget omvendte søyler for å nevne noen

Til venstre: Gymnastikksalen mot nord.
Under: Sløyd og vaktmesterbolig mot syd.
Den opprinnelige arkaden er bevart bak panelet.

foto©Comnie Dirdriksen

undervisningsområder. Ulike ranker var brukt i antikken og senere som i Napoleonstiden. Ranker brukte man også i samtiden f. eks på porselen.

Kanskje elevene hadde noe hjemme med slik dekor? I fagene matematikk, musikk og kunsthistorie kan rytme og form arbeides med ut fra skolens arkitektur. Man kan lære å regne ut flater, volum og arbeide med proporsjoner. Sletta viser til idrettens stilling i gamle Hellas. Lærerne kunne eksemplifisere undervisningen ut fra skolens arkitektur.

Det er viktig å bevare hele skoleanlegget med slette og de vakre trærne som en integrert del av havebyens ideer, arkitekturideer og skoleideer tilpasset vitalismens filosofi. Det er sjelden man finner skole og miljø så tilpasset hverandre ut fra en internasjonal bevegelse som her.

UTVIKLING OG UTVIDELSE

Havebyen ble utbygd rundt 1930 med funksjonalismen er også bygget på vitalismen, men uttrykket er ikke bygget på det klassiske. Nye ideer kommer inn i arkitekturen i havebyen med banken fra 1932 i funkisarkitektur. Bygg utover på tredvetallet ble bygget i blandingstiler og i funkis. Nå ribbes arkitekturen etter hvert for klassiske elementer, byggene blir asymmetriske og får lange vindusbånd hvor solen kan skinne inn. Området viser overgangen fra nyklassisismen til funkis

Grindløkken skole måtte utvides i 1954. Arkitekt John Horntvedt tegnet en ny del i fortsettelsen av

foto©Ragnar Kristensen

gymnastikksalen, men den berører ikke sletta. Denne delen har ikke søyler og trekantgavler, men er tilpasset den nye Mønsterplanen fra 1939. Dessuten hadde nok krigens seierherrers kunst og arkitektur betydning. Den "entartede kunst" ble den seirende etter krigen, likeså Bauhaus og den modernistiske arkitekturen. Mønsterplanen av 39 vektlegger Deweys prinsipper tydeligere. Klasserom med dører ut til egen skolehage viser dette.

Den nye delen av Grindløkken skole er ferdig i 1955 og ligner på Lambertseter skole. Lambertseter er kunsthistorikere opptatt av. Lambertseter skole ble bygget mellom 1954 og 1957. Det er ikke godt å si om Grindløkken har påvirket Lambertseter eller omvendt.

Den "nye delen" består av en hoveddel med to utstikkende paviljonger av ulik lengde. Hoveddelen har lærerrom, håndarbeidsrom og skolekjøkken. I paviljongene er det klasserom. Den nye skolen er bygget i mur og har vindusbånd. Paviljongene har asymmetrisk tak. Det er lysinnfall fra skåtak

Under: Kvaderomrammet portal, gymnastikksalen.

foto©Ragnar Kristensen

foto©Ragnar Kristensen

Over: Avslutningen på sidebygningene med tempelgavl og doriske pilastre.

også. Noe av ytterveggen på paviljongene er kledd med vedlikeholdsfriske eternittplater fra 50 tallet.

Den nye delen fra 1955 ble bygget rimeligst mulig, for landet trengte penger til gjenreisningen etter krigen. Den gamle skolen er bevaringsverdig, og kanskje noe av den nye og.

Skolen viser utviklingen av norsk skolehistorie og kulturhistorie fra 1920 til i dag. Havebyen og Grindløkken skole er viktige representanter for tidens nasjonale og internasjonale ideer.

-Ebenezer Howard og Halfd. Bryn. Havebyer og jordbruksbyer i Norge. Aschehoug & co 1921
-Egil Christoffersen: Nøtterøy 1914-1940. Krig og kriser-vekst og fornyelse, 2009
-Thore Holm: Nøtterøy Haveby, egen skattekommune? Njotarøy 1998
-Espen Johnsen. Visjoner om en fremtidsby Reguleringskonkuransen i Tønsberg 1919, Vestfoldminne 97
-Lene Solheim Kirkebø: Pedagogisk arkitektur? Ei utgreiing om spenningsfeltet mellom pedagogikk og arkitektur Masteroppgave UIB i kunsthistorie vår 2010
-Tor FRasmussen. Bosetting og byutvikling. Planlegging og politikk i Norge- i går, i dag, i morgen.
-Helga Stave Tvinnereim. Internasjonale byplankongressar og norsk byplanlegging 1920-1940, Artikkel
-Helga Stave Tvinnereims forelesinger om norsk arkitektur fra 1900 til i dag, bl.a. om havebyer.
-Helga Stave Tvinnereim. Det nye Molde. Doktorgradsavhandling 1986.
-Egne studier om mellomkrigstiden og vitalisme til min masteroppgaven fra Mørke til lys. 2009.
-Reguleringsbestemmelser- Sogn haveby, Oslo kommune.

SOGN HAGEBY, OSLO: ET EKSEMPEL TIL ETTERFØLGELSE

Av Bjørn Torkildsen

Tidligere Aker kommune (nå del av Oslo Kommune) og Akersbanene as inviterte i 1919 til en reguleringskonkurranse om utbygging av en hageby for et område som skulle betjenes av en påtenkt elektrisk bane frem til Nordberg. Tanken var å koble baneutbygging og byvekst med bedre bo- og livsvilkår og var inspirert av de engelske hagebyprinsippene om å anlegge mindre selvforsynte enheter utenfor storbyene.

VINNERUTKASTET

Arkitekt Kristofer Lange vant i 1920 reguleringskonkurransen med forslaget «Solgryten». Langes forslag var i første rekke særpreget av terrengtilpasning av bebyggelse og veistrukturer, samt prioritering av parker og grøntdrag.

Juryen skriver bl.a.: «Planen i sin helhet er vel gjennomtænkt og byr paa mange vakre løsninger. De økonomiske hensyn synes tilfredsstillende tilgodesett. Forfatteren er den eneste som har løst hovedoppgaven at skape en hageby som ikke virker formeget som by.»

Etter å ha blitt detaljbearbeidet av Akers reguleringsvesen, ble reguleringsplanen for Sogn haveby vedtatt i 1923. Den ble med få unntak bygget ut som forutsatt i arkitekt Langes vinnerutkast.

Området, som i dag ligger mellom Nils Bays vei og Rektorhaugen i sør, Holsteinveien i nord, Rødbråtbakken/Sogsvannsbanen i øst og Sognsveien i vest, preges av de sammenhengende hagebeltene og består hovedsakelig av en- og tomannsboliger i tre. Planens intensjon om et konsekvent og regelmessig bebyggelsesmønster er etterlevd.

Et interessant aspekt vedrørende Sogn hageby er at planlegging og utbygging strekker seg over et arkitektonisk tidsskille. Fra å bli unnfanget i en nyklassisistisk, engelskinspirert hageby-ånd, ble det aller meste av utbyggingen virkeliggjort først etter at funksjonalismen hadde fått sin gjennomslagskraft i Norge.

HISTORISK VERDIFULL

Til sammen utgjør Sogn Haveby et areal på 863 dekar med 691 boligbygg, (959 boliger), 728 eiendommer fordelt på 720 grunneiere.

Sogn haveby har kun i mindre grad vært utsatt for fortetting, og fremstår i dag som relativt intakt i forhold til hvordan området ble bygget ut.

Oslo kommune vurderte på 1990-tallet Hagebyen som så verdifull byplanmessig og bygningshistorisk at Havebyen ble "nyregulert" i 1996 med utgangspunkt i den nye plan- og bygningsloven. Bindende Reguleringsbestemmelser ble gitt av bystyret i 1998.

BEVARINGSREGULERING

Formålet med dagens reguleringsplan og bestemmelser er å sikre boligområdets verneverdier knyttet til grøntstruktur, bebyggelsesmønster, typologi og stilhistoriske enkelthus fra perioden, selv om bevaringsverdiene først og fremst er knyttet til «...bebyggelsens struktur og grøntstrukturen og i mindre grad til enkeltbygninger.»

Bestemmelsene fastslår bl.a. at gjeldene reguleringsplaner opprettholdes innenfor planområdet for veier og baner, samtidig som rettningslinjene angir at "hensikten med reguleringen er å sikre boligområdets verneverdier. Verneverdiene er spesielt knyttet til områdets bebyggelsesmønster og grøntstruktur".

Under: A/S Akersbanerne opprettet egen tegnestue for å sikre en enhetlig utbygging av Sogn haveby og brukte de første to årene på å følge opp reguleringsplanens intensjoner. Første del av arbeidet gikk ut på å tegne silhuetter av hovedgatene for å kunne bestemme bebyggelsens karakter, særlig høyden og møneretningen. (Wikipedia: Sogn Haveby)

Planen skal videre sikre at videre utbygging ikke skjer på bekostning av de sammenhengende hagebeltene, samt at nye byggetiltak må tilpasses eksisterende arkitektur og bebyggelsesmønster.

Reguleringen vil likevel gi mulighet for en utbygging på enkelttomter etter nærmere bestemmelser.

Planen skal videre sikre at bevaringsverdige bygniger ikke skal endres. I denne sammenheng er også en rekke enkeltbygninger innenfor planområdet funnet bevaringsverdige og lagt inn i Byantikvarens "gule liste", som en ekstra sikring. (Byantikvarens "gule liste" er en oversikt over registrerte verneverdige kulturminner og kulturmiljøer i Oslo. Kulturminnene som er oppført I listen har så stor kulturhistorisk og/eller arkitektonisk verdi, at de ønskes bevart.)

TEKNISK MULIG Å BEVARE

Oslo kommune har med dette vist at det ikke bare har vært ønskelig, men også teknisk og politisk mulig å bevare et helhetlig kulturhistorisk større boligområde for ettertiden. Sogn Haveby er derved blitt en del av byens kulturarv, til beste for senere generasjoner.

Fortidsminneforeningen i Vestfold har vanskelig for å forstå at Nøtterøys administrasjon og folkevalgte kan unnlate å følge Oslos eksempel

når det gjelder å bevare sin egen historiske Nøtterøy Haveby.

KRISTOFER ANDREAS VILANGE (1886-1977)

Kristofer Lange var sønn av arkitekt og bygningssjef i Kristiania, Balthazar Conrad Lange. Han ble utdannet ved Den kongelige Tegneskole og bygningsavdelingen ved Kristiania Tekniske Skole, der han ble uteksaminert i 1909. Han avsluttet sin utdanning i Berlin i 1912, ved Königlich Technische Hochschule.

Som det fremgår av dette nr. av "Vestfoldnytt" hadde Kristofer Lange laget byplan for Tønsberg og del av Nøtterøy (frem til og med Øgårds vei) i 1919 (1.pr.?) (Nøtterøydelen ble senere ferdigtegnet av kom.ing. Røed i 1921 som regulerings plan for "Nøtterøi haveby", året før Lange vant konkurransen om Sogn Haveby i 1920.

Av andre by-/reguleringsplaner kan nevnes "Bydelsplan for Gunnarsbø" (Tønsberg)(1930) og "Sinsen-byen" (1934) og Byplan for Bodø (1940).

Han ble regnet som en av landets ledende reguleringsarkitekter på 20-30 tallet.

Han var også utførende arkitekt for en rekke flere større sentrale enkeltbygninger, leiegårds- og boligkomplekser særlig i Oslo, Tønsberg og Horten (Horten kino i 1936 og Horten tekn. skole ((1939)

Lange deltok i en mengde arkitektkonkurranser i perioden 1911-1946 og vant flere av disse.

KJØSTERUDGÅRDEN

Av Elisabeth Holmsen

Kjøsterudgården i Åsgårdstrand må tas godt vare på for fremtiden. Gården er et nasjonalt ikon. De siste årene har diskusjonen om nytt Munchsenter i Åsgårdstrand bølget i media. Ideen om et signalbygg ute i sjøen foran Edvard Munchs berømte motiv Kjøsterudgården, ser heldigvis ut til å være forlatt. Mange byer langs kyst Norge, opplever et sterkt press for nedbygging og fortetting av viktige byhistoriske forbindelser og sjøfronter. Planene innebærer nå å legge et Munchsenter til Munchs eget hovedmotiv, selve Kjøsterudgården. En idè som også reiser motforestillinger og utfordringer. I hovedsak planlegges et nytt Munchsenter nedsenket i terrenget, men det er fortsatt uavklart i hvilken grad planleggerne ønsker markante signalelementer som vil innvirke på opplevelsen av malerens eget motiv. Prosjektet er utfordrende og kan ødelegge gården og de vakre Lindetrærne. Lindetrærne foran hagen er et vesentlig element i kunstnerens prospekt. Trærne er gamle og store - sannsynligvis med omfangsrrike røtter. Vil lindetrærne overleve en utgraving av hagen? Spørsmålet må besvares før en endelig beslutning treffes. Debatten har ledet til denne lille gjennomgangen av Kjøsterudgårdens egenverdi og historie.

KJENT MOTIV

De tidligste visuelle skildringene datert av Norge finnes på gamle medaljer og stikk. Norges eldste "egentlige" landskapsmaleri – Halsnøy kloster- fra 1665. Siden oppdager utenlandske kunstnere Norge, og det blir produsert mange "Voyage pittoresque" eller illustrerte reiseskildringer.

Den engelske maleren John W. Edy, skildrer i sitt fargeakvatint (trykk) datert 1. mai 1815, Åsgårdstrand sett fra fjorden (se side 29). Den gang var stedet mer kjent som en skipperby. Motivet viser to skuter med fulle seil til venstre i bildet, og på land kan man se Kjøsterudgården mellom de ruvende hvite patrisierhusene.

Det samme huset som Edvard Munch skulle gjøre så berømt flere tiår senere. Pantebøkene viser oss at det var oppført hus på eiendommen i 1793. Huset ble en av de tre søstergårdene ved stranden. Tre patrisiergårder, store hvite, lysende bygninger i det stigende terrenget. Bygningene var Grand hotell, Kjøsterudgården og Skovdahls hus, med

store takflater og pipe på mønet. Et patrisierhus er en eldre betegnelse for en større villa, begrepet brukes gjerne for å beskrive et representativt borgerhjem.

GAMMELT LADESTED

Åsgårdstrand var et ladested (eg. lasteplass) først under Tønsberg fra 1650 og fra 1660 under Holmestrand. Hovednæringen var utførsel av trelast, til England og senere til Holland.

Betegnelsen ladested oppstod så tidlig som 1500-tallet. Det var betegnelse på havner eller strandplasser hvor kjøpstadsborgere og embetsmenn drev trelasteksport. Ladestedbegrepet (og kjøpstad) gikk etter hvert ut av bruk og ble avløst av ordet by. Åsgårdstrand, den lille byen, ligger ved Oslofjorden, og fremdeles kan vi ane noe av stemningen fra seilskutetiden gjennom enkelte hvite skipperhus, idylliske hager, havn m.v.

IDYLL OG KUNSTNERMOTIV

Seilskutenes tid var over tidlig på 1900

Edvard Munch benyttet Lindetrærne og Kjøsterudgården som motiv sett fra broen landgangsbroen ut til dampskipsbryggen. Selv om broen ble revet etter ti år, var den gjennom Munch blitt berømt. Fotografert fra omtrent samme utgangspunkt i dag.

tallet og Åsgårdstrand sto fram som en sommer- og badeby. Flere av våre kjente malere var her om sommeren. Nevnes kan Krogh, Ulving, Thaulow, Heyerdahl, Uchermann, Carsten og Munch m.fl.

Kjøsterudgården med lindetrærne i Åsgårdstrand, er et motiv Edvard Munch brukte som motiv i flere av sine bilder, gjennom mange år. I hans maleri Rød villvin fra 1898–1900, ser vi Kjøsterudgården i høstskrud. Lindetrærne benyttet han ofte som motiv, og klyngen med trær i bakgrunnen går igjen på flere av hans bilder. Treformen kan tydelig gjenkjennes som de samme lindetrær ved Kjøsterudgården.

MUNCHS ÅSGÅRDSTRAND

Edvard Munchs mange versjoner av "Pikene på bryggen" og "Damene på bryggen" har gjort Kjøsterudgården til et av Norges mest kjente. Noen av de mest be-

rømte bildene er Nasjonalgalleriets Pikene på bryggen fra 1899/1901. Det samme gjelder Pikene på broen fra 1918, et tresnitt og kombinasjonstrykk. Videre laget han litografi av Pikene på broen i perioden 1918 – 1920. Omkring 15 år senere maler han portrettet Damene på broen (ca. 1935).

I flere av hans andre malerier gjenkjenner vi treklyngen. Nevnes kan Stjernenatt fra 1893, hvor vi ser Lindetrærne og det hvite gjerdet rundt Kjøsterudgården, Huset ved stranden, hvor de samme trær er malt uten blader (høst/vår), det stemningsfulle maleriet Soloppgang i Åsgårdstrand fra 1893, Sommer natt (unge mennesker på stranden) fra ca. 1902, er stemningsfullt med strandlinjen og trærne i bakgrunnen. I maleriet Melankoli (1892) og i tresnittet Melankoli, vises igjen den vakre strandlinjen, med treklyngene bakgrunnen (i tresnittet er for øvrig motivet speilvendt).

foto©Ragnar Kristensen

Innkjøringen til Kiøsterudgården.

Tettstedet Åsgårdstrand ved Oslofjorden ble verdenskjent etter at Munchs bildeserie Livsfrisen var vist frem ved flere internasjonale utstillinger. For en som er kjent med Munchs kunst, er Åsgårdstrand og landskapet fremdeles i stor grad preget av hans motiver, og kan oppleves slik han så det.

FRA LOUIS SEIZE TIL SVEITSER

Åsgårdstrand har fremdeles smale gater og en idyllisk, hvitmalt bebyggelse i grønne omgivelser. Deler av Åsgårdstrands bebyggelse i dag, oppsto rundt 1800 i en enkel form for Louis XVI stil. Husene har enkle fasader i hvitmalt trepanel, men detaljene viser stiltilhørigheten. En del hoveddører er dekorert med tannsnitt og girlander. Videre finner vi meanderbånd, riflete pilaster, kapiteler, akantusblad. Et vindu over døren gir dagslys til entreen.

Fra rundt 1850 kom sveitserstilen og gjorde sitt inntog. Den skulle komme til å endre en del av de eldre bygningene, og flere fikk nye detaljer ved ombygginger og påbygninger.

KIØSTERUDGÅRDENS HISTORIE
Jarlsberg grevskap eide Kiøsterudgårdens grunn. Eiendommens matrikel-

nummer betegnes som grevens grunn nr.19, etter panteregisteret. I 1801 hadde det nr. 15, 16, 2, og i 1866 nr 4. Hovedbygningen hadde tidligere en vakker hage på nedsiden. Huset ble et av de tre søstergårdene ved stranden. Kiøsterudgården omfattes av reguleringsplan for Åsgårdstrand samt fredningen.

Det står fremdeles en del patrisiergårder fra byens storhetstid igjen i Åsgårdstrand, men det er bare Kiøsterudgården som klart viser det autentiske fasadeuttrykket.

FREDET SIGNATURBYGG

Kiøsterudgården er et av de mest kjente signaturbygg. Huset og Lindetrærne er et mye brukt motiv gjennom mange år, mest kjent fordi det er motiv i et av Edvard Munchs mest berømte bilder.

Kiøsterudgården er fredet, ikke bare hovedhuset, men hele bygningsmassen. Den samlede gårdsbebyggelsen

Kiøsterudgården har mange gamle detaljer og bygningsdeler bevart. Her er hoveddøren med klassisistisk portal.

foto©Ragnar Kristensen

danner et firkanttun, som består av hovedhuset, sidebygninger og løe. Tun er plassen mellom husene, og anlegget er i følge Riksantikvaren et meget verdifullt anlegg, og et typisk eksempel på 1700- og 1800-talls bebyggelse i våre småbyer. Det som er vesentlig er at eiendommen bevares uten uheldige inngrep. Kiøsterudgården har forholdsvis velbevarte interiører, særlig rommene i 2. etasje har stor interesse. Her finnes rom med barokkdetaljer og Louise Seize-innredning av meget høy kvalitet.

Fredningen gjelder visstnok ikke gruppen av Lindetrær, tross for at de hadde så stor betydning i mange av Edvard Munchs arbeider. Områdefredning må til ??

VEIEN VIDERE

Huset og miljøet rundt er i dag et nasjonalt minnesmerke. Et hovedmål må være å bevare gården og dette egenartede gårdsinteriør, samt miljøet og kulturlandskapet omkring denne kjente bygning. De kulturminner som finnes der må bevares som en historisk referanse og en kilde til kunnskap

Kiøsterudgårdens godt bevarte tun oppleves som en reise til forgangne tider.

foto©Ragnar Kristensen

foto©Ragnar Kristensen

Bakbygning med gammelt panel og labankdør.

og forskning på Åsgårdstrands historie. Opplevelsesverdien av Åsgårdstrands historie, både når det gjelder kulturminnene i seg selv og virkningen av disse i landskapet, er noe vi må ta vare på for generasjoner som kommer etter oss. Rådgiver for bygningsvern i Vestfold fylkeskommune, Anne Merete Knutsen, uttaler at det må utvises ydmykhet og forsiktighet ved forandringer på nasjonale minnesmerker.

Akvatint: se Ak/djuptrykk
Skippergård:sv.wikipedia.org.wiki Skippergård, patrisiergård,

Kilder: Riksantikvaren, Wikipedia, Aagaardstrandia

TOWN OF AASGAARDSTRAND

Boydell's Picturesque scenery of Norway. Original drawings made on the spot, and engraved by John Williams Edy. With remarks and observations made in a tour through the country, and revised and corrected by William Tooke, F.R.S. London 1820.

John Williams Edy født ca. 1760 og død 1820, var en engelsk maler og illustratør som reiste langs norskekysten sommeren 1800. Tegningene fra turen ble i etterhånd utført som akvatint og trykket i to-bindsverket Boydell's Picturesque Scenery of Norway i 1820. Tekstene til Edys trykk ble ført i pennen av William Tooke, født 1744 og død 1820. Tooke finansierte en produktiv litterær virksomhet med sin formue. Han skrev historiske og litterære verk. Akvatinten til høyre og teksten under er hentet fra verket Boydell's Picturesque scenery of Norway. Det sier vel noe om virkningen av tidens moteriktig stenfargemalte patrisierhus langs Åsgårdstrands sjøfront at Tooke oppfattet trebygningene som stenhus. Her følger teksten under kapitlet "Town of Aasgaardstrand":

This is a small seaport, commonly called Oester Sand situated on the west shore of the Fiord of Christiania between Holmstrand and Tonsberg, in the district of Jarlsberg. It stands pleasantly on the declivity of a hill, surrounded by three sides by woody mountains. For so small a town, it has its share of good stone houses whitewashed, with good gardens, inhabited by shipowners and timber merchants; the other dwellings built of wood and painted red, are the residents of pilots, mariners, fishers and woodmen with their families. A few ships only, are freighted with timber here; they lie at anchor under the woods, a little to the eastward of the town. At the water side, are two or three warehouses and stages or wharfs, for the convenience of shipping goods. The church is on a small scale. On the hill over the anchoring place, is a mansion, commanding and extensive view of the Fiord, and adjacent parts; the salt-works at Tonsberg, Drobak, the great isthmus near Mos, and the ferry-house, where a sloop (as seen by the side of the ship

in the picture) is always in readiness, to convey goods and passengers across the Fiord, to the west of Norway distant four or five miles. This passage saves to the traveller going from Mos to the west, a circuitous route through Christiania &c. of 120 miles. A pleasant water excursion may be undertaken from this place, down the Fiord to Tonsberg, to see the stupendous salt-works, and the town, and sailing round the Fader light, return by Frederickstad, Larkoul, Mos, and Drobak. The salt-works are an immense range of white buildings by the side of the Fiord at Walloe, four or five miles from the town of Tonsberg, having two conspicuous wind-mills. This Royal manufactory annually produces 25,000 tons of salt. Tonsberg is very antient, as remains of its castle denote. There are som embalmed bodies, and skeletons of gigantic proportions of early kings and heroes, which are deemed most singular curiosities. It has several churches, and a large wind-mill on the hill. On Fader Island, in a stone building like a lime-kiln, a large fire is

John William Edy's akvatint er basert på tegninger han utførte på stedet under norgesreisen sommeren 1800. Store deler av kystnorge ble dekket av hans kunstneriske reise. Beskrivelsene av Åsgårdstrand vitner om et noe overfladisk blikk på detaljene. Edy's illustrasjoner gir imidlertid et fascinerende tidsbilde av datidens norske landskaper, byer og tettsteder.

always kept burning from sunset to sunrise, as a beacon to direct ships. Coasting among numerous islands, back to Frederickstad you enter an arm of the Glommen, the largest and strongest river in Norway; on an island in a narrow part of it, is a new square fort or battery, a little above which, are the roadstead and buildings with a strong walled garrison, containing many troops, ammunition &c; this being a barrier town. Here are also convicts, undergoing their different punishments; they are heavily ironed, and some of them are chained by the neck to wheelbarrows for life. Two miles above the town at Hafslun,

is the stupendous cataract called Sarpe Foss, the largest Sarpe in Norway; the roaring of its flood may be heard at a distance of many miles; it extends across the noble Glommen and pours the whole of its waters over a Precipice, into a foaming cauldron white as snow, shaking the earth all around, and at times presenting the most beautiful prismatic colours. At its sides are many saw-mills belonging to Chamberlain Rosencrantz. An astonishing quantity of deals are prepared here, and annually exported. Mos, Larkoul, &c; will be described in future pages of this work.

VENEZIACHARTERET GARANTI FOR ANSVARLIGHET?

Av Ragnar Kristensen

For et år siden gikk ledende kulturminnebyråkrater hos Riksantikvaren til frontalangrep på Venezia charteret og dets opphavsmenn og -kvinner. Selv om deler av kritikken kan være berettiget, særlig i forhold til det hjemlige "charterregime", er det i ettertid ikke vanskelig å se at angrepet varslet et nytt verneregime preget av mindre åpenhet og debatt - fulgt av en innsnevring av kriteriene for hva som kan fredes. Antikvarene må begrunne sine valg og ikke lenger skjule seg bak charteret, lød parolen. I ettertid har vi sett den motsatte praksis utvikle seg. Aldri tidligere har antikvarene stått mer tilslørt mot debatt, innsyn og ansvarliggjøring enn i dag. Var Venezia charteret likevel en garanti for etterrettelighet og ansvarliggjøring av verneregimet?

KULTURMINNEVERNETS INNHOLD

For et år siden slaktet Riksantikvarens seksjonsleder Ulf Holmene Venezia charteret og dets opphavsmenn i et foredrag for Fortidsminneforeningens tillitsvalgte. Fremstillingens spissformuleringer varslet drastiske konsekvenser og endringer av hvordan norsk kulturminnevern vil praktiseres i fremtiden.

Det er beklagelig at Riksantikvaren ikke i ettertid har valgt å publisere angrepet på charteret slik det ble fremført for Fortidsminneforeningens tillitsvalgte. Nærmere et vernepolitisk manifest har neppe riksantikvar Holme kommet.

Forut for Holmenes kritiske foredrag lå en langvarig og til tider høyrestet debatt om hva man kan tillate seg av modernisme kontra tilpasning eller kopiering når bygninger restaureres, tilbygges og endres. I hvilken grad kan man fjerne ulike tiders tilføyelser for å vise en opprinnelig tilstand, har også vært et debattenne.

I Vestfold fikk debatten et sær-egent utslag da Vestfold fylkeskommunes Kulturarv i 2010 gikk aktivt inn for å rive bevaringsverdige skoleanlegg fra begynnelsen av 1900-tallet til fordel for rekonstruksjon av en herregårdspark det ikke finnes autentiske rester tilbake av.

Charterets krav om høy autentisitet og bevaringsgrad ved avdekking og fjerning av senere tilføyelser sto i denne saken i veien for den regionale vernemyndighetens ønske om kopiering og rekonstruksjon. Saken i Vestfold varsler om nye toner fra antikvarhold, men er saken representativ for kulturminnevernet i dag?

Mer utbredt er nok en viss oppgitthet over firkantede krav om kontrast der miljøet som helhet ville tjene seg bedre på stiltilpasning.

Mens arkitekter før 1930-tallet sto fritt til å la seg inspirere av og bruke, videreføre og omfortolke fortidens rikdom av stiler og former, er de siste generasjoner vokst opp med en boikott av alle forutgående stiler og formsprog.

Debatten om tilbygg til gamle hus skal se moderne eller gammeldagse ut, handler ikke om smak og behag men om kulturminnevernets innhold.

Mange kulturminnebyråkrater og arkitekter har lenge servert modernisme som eneste svar på alle spørsmål om tilbygg til bevaringsverdige bygninger.

Spørsmålet er da om den modernistiske orienteringen skyldes ufravelige krav i Venezia charteret eller har den oppstått i aktørens hoder.

SMAKSDIKTATUR

Skyldes ensrettingen Venezia charteret eller er det slik at modernismens arkitekter har tolket og innført et smaksdiktatur? Kan det være slik at det først og fremst er den enkeltes intellektuelle innstilling som har ledet til det regime som nå er kritisert?

Riksantikvaren hevdet i foredraget for foreningens tillitsvalgte nærmest ordrett at charterets grunnleggere var en gjeng fanatiske funkisarkitekter og modernister som ønsket å manipulere sin forestilling om restaurering på kulturminner og omgivelser.

Hva sier egentlig Venezia charteret? Charteret definerer i likhet med vår Kulturminnelov hva et kulturminne er og stiller opp en del prinsipper for hvordan kulturmiljøer og kulturminner bør behandles.

RESPEKT FOR OVERLEVERINGEN

Viktigst er respekten for det historien faktisk har etterlatt seg. Målet med restaurering er ikke å nyskape et overlevet kulturminne, men å respektere det ekte og faktisk gamle, ikke å gjette seg frem til hvordan fortiden har sett ut, men å avdekke historiske spor og underordne tilføyelser det som faktisk er gammelt.

Rekonstruksjoner og tilføyelser basert på gjetning skal bære preg av vår tid, skille seg fra det originale og ikke bidra til forfalskning av det historiske vitnesbyrdet. Charterets tekst er ikke entydig, men åpner for tolkning i ulike situasjoner.

Venezia charteret sier intet om nybruk av historiske stiler. For hva er vår tid? "Bære preg av vår tid" er en lite konkret formanings som i prinsippet kan inkorporere alle stiluttrykk såfremt til-

føelsen ikke gir seg ut for å være skapt samtidig med selve kulturminnet.

Norske arkitekter og myndigheter har ofte tolket formaningen som om det kreves en modernistisk kontrast. I realiteten behøver ikke formaningen bety mer enn at produksjonsteknikken som gjenspeiles i materialene skal fortelle at dette ikke er like gammelt men av nyere opprinnelse.

"Bære preg av" betyr ikke mer enn disse ordene innebærer på vanlig norsk. Innenfor uttrykket finnes en bred skala av akseptable virkemidler og uttrykksformer.

KNAPPHET SOM STYRKE.

En sentral person bak Venezia charteret, professor Lemaire, sa om charteret at "tekstens knapphet er dens styrke da den uttrykker et minste felles multiplum man kan enes om" og han poengterte at charteret aldri var ment å bli et dogme.

Charteret uttrykker noen grunnleggende prinsipper som må tolkes og om nødvendig endres etter tid og omstendigheter, presiserte han. I sine mange kirkerestaureringer var Lemaires prosjekt å harmonisere tilføyelser, ikke kontrastere brutalt slik charteret ofte er blitt anvendt i fagmiljøer.

Ufortjent er Venezia charteret blitt stående som årsaken til mangelen på aksept for å videreføre og praktisere fortidens ulike formsprog i vår tid.

Dyktige kulturminnefagfolk hos Riksantikvaren har likevel opp gjennom årene utvist et fleksibelt og tenkende skjønn i forhold til bruk av historiske virkemidler og formsprog.

Arkitekturhistorien inneholder jo også en lang tradisjon for tilpasning

fremfor kontrast. Det er kanskje slik at spisskompetanse kjennetegnes av integritet og evne til å anvende prinsipper slik de er ment, som rettesnor og åpne for tolking når utfordringene krever det.

BARNET UT MED BADEVANNET?
Riksantikvar Jørn Holmes aksept for tilpassede tilbygg til våre gamle trehoteller var betimelig og rammet den ensidige og trange praksisen vi over år ofte har sett særlig på fylkesnivå.

Men kastet Jørn Holme samtidig barnet ut med badevannet når han skrotet Venezia charteret som gyldig for vår tid?

Riksantikvaren har selv en interessant artikkel på egne hjemmesider om uthusprosjektet på Røros, "Charter i verktøykassa: Håndverkerne i uthusprosjektet på Røros bruker daglig referanser fra internasjonale chartre og retningslinjer i den praktiske utførelsen av håndverket og charteret diskuteres i forhold til løsninger og man kommer ut med balanserte avveininger. Det hele ender med en klarere felles forståelse, skrev Riksantikvaren.

"Det gode med denne situasjonen er at standpunkt kan evalueres og vurderes i ettertid. Vi får et åpent og sunt kulturminnevern", avsluttes artikkelen fra 2005.

I Jørn Holmes nye kriterier for bedømmelse spiller motiv en sentral rolle (etter Ulf Holmenes foredrag). Men motiv er et uforutsigbart premiss og skaper et individuelt orientert og personavhengig kulturminnevern.

Bedømmelsen av hva som er god restaurering legges åpen for politiske måloppnåelser som f.eks "verdiskaping". Hvilken restaureringsløsning

slår best ut for lommeboken, blir det legitimt å spørre - uten å skjele for mye til andre konsekvenser.

PRIVATISERING AV VERN.

Vi trenger en felles forståelse om vi i praksis aldri så mye møter nye utfordringer og må vurdere på stadig nye grunnlag.

Det gamle antikvarordtaket "Et vesentlig antikvarisk prinsipp innebærer å ikke ha prinsipper" er grunnleggende for evnen til å møte nye situasjoner, men samtidig må man være i stand til å forholde seg til et felles tankegods og forankre beslutninger i etterprøvbare resonnementer.

Riksantikvarens charterkritikk varslet avskaffelse av felles forståelse og åpnet i realiteten for innføring av politisk motiverte og populistiske løsninger. Tvert i mot riksantikvarens egen retorikk resulterte avskaffelsen av charteret i en sterkere betoning av antikvarens uangripelighet og etatens meningsmonopol.

Avskaffelsen av Venezia charteret innebærer ikke bare et brudd med en felles global forståelse, men bygger også opp under privatisering av ideen om vern og det overordnede antikvariske forvaltningsansvaret. Kanskje i tråd med politiske trender?

Neste steg synes å være inn snevring av fredningsinsittuttet. Deretter avskaffelse av fredning som virkemiddel. Frivillig vern! Da er sirkelen sluttet og Riksantikvaren har overflødiggjort seg selv. Kulturminnevernet opphører som samfunnsinteresse og overføres til den private sfære.

Venezia charteret kan være mer aktuelt enn noensinne.

INTERNASJONALT CHARTER VEDRØRENDE BEVARING OG RESTAURERING AV KULTURMINNER OG HISTORISKE STEDER

Den andre internasjonale kongress for arkitekter og tekniske fagfolk om kulturminner, Venezia, 1964. Vedtatt av ICOMOS i 1965. Med et åndelig budskap fra fortiden vedblir de ulike folks kulturminner i nåtid levende vitnesbyrd om folkenes eldgamle tradisjoner. Menneskeheten, som hver dag blir seg mer bevisst den enhetlige karakteren til de menneskelige verdiene, betrakter disse som en felles arv, og påtar seg et solidarisk ansvar for å verne om dem for fremtidige generasjoner. Den plikter å gi dem videre med hele deres rikdom av autensitet. Det er derfor vesentlig at de ledende prinsipper for konservering og restaurering av kulturminner blir utformet i fellesskap og formulert på et internasjonalt nivå, samtidig som den enkelte nasjon overlates ansvaret for å sikre anvendelsen av disse prinsippene innenfor rammen av dens egen kultur og tradisjoner. Med den første utforming av disse grunnleggende prinsippene, bidro Athen charteret av 1931 til utviklingen av en omfattende internasjonal bevegelse, som særlig har kommet til uttrykk i nasjonale dokumenter, i aktiviteten til ICOM og UNESCO, og i UNESCOs opprettelse av Det internasjonale senteret for studiet av konservering og restaurering av kulturgjenstander. Oppmerksomheten og den kritiske bevissthet har beveget seg i retning av stadig mer komplekse og nyanserte problemstillinger. Således synes også tiden være moden for på nytt å gjennomgå charterets prinsipper for å utdype dem og øke deres rekkevidde i et nytt dokument. Derfor har Den andre internasjonale kongress for arkitekter og tekniske fagfolk for kulturminner, samlet i Venezia fra 25. til 30. mai 1964 bifalt den følgende teksten.

DEFINISJONER

Artikkel 1: Begrepet kulturminne favner enkeltstående byggverk såvel som områder i byer og bygd, der de vitner om en særegen samfunnsform, en betydningsfull utvikling eller en historisk hendelse. Begrepet omfatter ikke bare store, men også beskjedne verk som med tiden har fått en kulturell betydning.

Artikkel 2: Konservering og restaurering av kulturminner er et fag som støtter seg på alle vitenskaper og teknikker som kan bidra til utforskning og bevaring av kulturminnene.

Artikkel 3: Målet med konservering og restaurering av kulturminner er å bevare både kunstverket og det historiske vitnesbyrdet.

BEVARING

Artikkel 4: Bevaring av kulturminner krever et jevnlig vedlikehold.

Artikkel 5: Samfunnsnyttig bruk av kulturminner letter alltid bevaringen. Slik bruk er derfor ønskelig, men må ikke medføre endringer i bygningers struktur eller utsmykning. Bare innenfor disse begrensningene kan man tenke seg og tillate de endringer som utviklingen av sedvane og bruk krever.

Artikkel 6: Bevaringen av et kulturminne innbefatter vern av omgivelsene i deres målestokk. Der den tradisjonelle omgivelsen består, må denne bevares. Enhver nybygging, riving eller endring som kan ødelegge forholdene i bygningsmassen eller i fargen avvises.

Artikkel 7: Kulturminnet er uatskillelig forbundet med den historien som den bærer vitnesbyrd om og miljøet det befinner seg i. Dette betyr at flytting av hele eller deler av kulturminnet ikke kan tillates med mindre dette er påkrevet for å verne det, eller at sterke nasjonale eller internasjonale interesser berettiger det.

Artikkel 8: Skulpturer, malerier eller dekorasjoner som er en integrert del av kulturminnet, kan ikke skilles fra det, med mindre dette er den eneste måten å sikre bevaringen på.

RESTAURERING

Artikkel 9: Restaurering er et inngrep som må beholde sin karakter av unntak. Den har som mål å bevare og avdekke kulturminnets estetiske og historiske verdier og bygger på respekt for det gamle materialet og autentiske kilder. Der gjetningen begynner slutter restaureringen. Ved rekonstruksjon som bygger på antagelser, skal alle tilføyelser som regnes som uunnværlige av estetiske eller tekniske årsaker, innordnes i den arkitektoniske komposisjonen og bære preg av vår tid. Restaurering skal alltid forberedes av og følges med arkeologisk og historisk utforskning av kulturminnet.

Artikkel 10: Dersom de tradisjonelle teknikkene viser seg å være uegnede, kan sikringen av kulturminnet ivaretas ved bruk av alle moderne konserverings- og byggeteknikker der virkningen er vitenskapelig bevist og garantert for gjennom erfaring.

Artikkel 11: Gyldige bidrag fra alle epokene for oppførelsen av et kulturminne må respekteres, da enhetlig stil ikke er et mål for en restaurering. Når en bygning inneholder flere former som dekkes av hverandre kan frigjøringen av en underliggende form bare unntaksvis berettiges. Det forutsettes da at de elementer som fjernes, er av liten interesse, og at det som bringes for dagen utgjør et vitnesbyrd av høy arkeologisk, historisk eller estetisk verdi, og at bevaringstilstanden anses som tilfredsstillende. Bevaringen av de angjeldende elementers verdi og avgjørelsen om hva som eventuelt kan fjernes, kan ikke overlates til prosjektets ansvarshavende alene.

Artikkel 12: Elementer som skal erstatte manglende deler, må passe harmonisk inn i helheten, idet de også skiller seg ut fra de originale, slik at restaureringen ikke forfalsker de kunstneriske og historiske vitnesbyrdene.

Artikkel 13: Tilføyelser kan bare aksepteres i den grad disse tar hensyn til alle de interessante delene av byggverkets, dets tradisjonelle ramme, balansen i komposisjonen og forholdet til omgivelsene.

HISTORISKE OMRÅDER

Artikkel 14: Historiske områder må vies spesiell omsorg for å bevare sin integritet, sikres renovering og vedlikehold, og at områdene kommer til sin rett i samsvar med deres betydning. Konserverings- og restaureringsarbeider som utføres her, bør hente inspirasjon fra prinsippene som er uttrykt i artiklene foran.

UTGRAVNINGER

Artikkel 15: Utgravningsarbeider skal utføres i henhold til vitenskapelige normer og de anbefalinger som er framsatt i de internasjonale prinsipper for arkeologiske undersøkelser, som ble vedtatt av UNESCO i 1956.. Vedlikehold av ruiner samt nødvendige tiltak for konservering og permanent vern av bygningsdeler og løse funn skal sikres. Videre må alt gjøres for å lette forståelsen av det avdekkede kulturminnet, men uten noen gang å forvrengte dets

betydning. Alt rekonstruksjonsarbeid bør likevel a priori utelukkes. Kun sammenføring av eksisterende deler som er gått fra hverandre kan tillates. Innsatte deler for sammenføring skal alltid kunne gjenkjennes og skal kun utgjøre det nødvendige minimum for å sikre kulturminnets bevaring og gjenoppbygging av sammenheng i dets former.

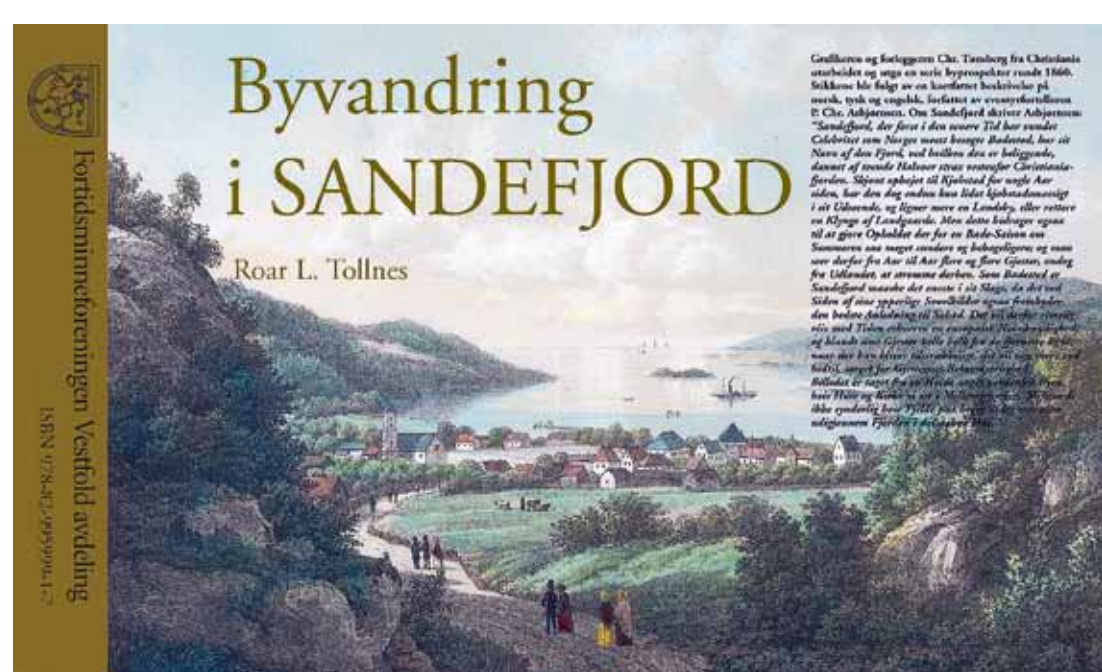
DOKUMENTASJON OG PUBLISERING

Artikkel 16: Ved konserverings-, restaurerings- og utgravningsarbeider skal det alltid utarbeides nøyaktig dokumentasjon i form av analytiske og kritiske innberetninger illustrert med tegninger og fotografier. Alle stadier av arbeidene med avdekking, forsterking, sammenføring og innsetting skal inngå i dokumentasjonen, såvel som tekniske og formmessige elementer man har funnet under arbeidets gang. Denne dokumentasjonen deponeres i arkivene til en offentlig institusjon og stilles til disposisjon for forskere. Det anbefales at den blir publisert.

Følgende deltok i komitéarbeidet for redigeringen av det internasjonale charteret for konservering og restaurering av kulturminner: Piero Gazzola (Italia), president, Raymond Lemaire (Belgia), sekretær, José Bassegoda-Nonell (Spania), Luis Benavente (Portugal), Djurdje Benavente (Jugoslavia), Hiroshi Daifuku (UNESCO), P.L. de Vri-eze (Nederland), Harald Langberg (Danmark), Mario Matteucci (Italia), Jean Merlet (Frankrike), Carlos Flores Marini (Mexico), Roberto Pane (Italia), S.C.J.Pavel (Tsjekkoslovakia), Paul Philippot (ICCROM), Victor Pimentel (Peru), Harold Plenderleith (ICCROM), Deoclecio Redig de Campos (Vatikanet), Jean Sonnier (Frankrike), François Sorlin (Frankrike), Eustathios Stikas (Hellas), Gertrud Tripp (Østerrike), Jan Zachwatovicz (Polen), Mustafa S.Zbiss (Tunis)

Denne oversettelse er forberedt av Tale Kristina Hansteen, Hans Jacob Hansteen, Luce Hinsch og Axel Mykleby. Den er utarbeidet med bistand av cand. philol. Karit Elise Valen. 23.09.2003 / m. mindre korreksjoner sist 21.11.2003, Hans Jacob Hansteen.

Veneziacharteret er bare en av flere overenskomster om praktisering av kulturminnevern. Siden er det kommet til chartre om historiske hager, om folkelig byggekunst, om historiske tømmerstrukturer og om prinsipper for bevaring av trebygninger etc. Organisasjonen ICOMOS ivaretar disse chartrene. Et av ICOMOS' prioriterte mål er å arbeide for utarbeidelse og innføring av internasjonale regler og retningslinjer for kulturminnevern. Det første internasjonale charteret, Venezia-charteret fra 1964, er det første av chartrene som ble vedtatt i forbindelse med grunnleggelsen av ICOMOS i 1965. Se <http://www.icomos.no>

BLI KJENT MED HISTORIEN
Vandreboken for Sandefjord er igjen å få. Forfatter Roar L. Tollnes har oppdatert og revidert den nye utgaven av den populære vandreboken fra 2001.

RIKT ILLUSTRERT med innbrettskart gir boken inspirasjon til nye spaserter i byens gater. Aktuelt og spennende om historien, byen og menneskene.

HENDIG FORMAT, trådheftet, og forbedret med foliert omslag. Solid og varig. Klar til å stikkes i lommen. Tåler bruk!

I et senere fra byggingen 17. mai 1883 gir bristningen en større del av bygningen. Huset var opprinnelig bygget av tre og var opprinnelig et hus for en handelsmann. Det ble senere ombygget til et kontorhus og er nå et av de mest kjente husene i Sandefjord. Det ble bygget av den kjente arkitekten J. A. W. Sørensen og er et godt eksempel på den klassisistiske arkitekturen som var vanlig i Sandefjord på denne tiden.

Opprinnelig bygget i Sandefjord. Jacob Wilhelm Nordan (1824-1892) levde og arbeidet her. Han var en av de mest kjente arkitektene i Sandefjord og var ansvarlig for mange av de mest kjente bygningene i byen.

Bygningen er et godt eksempel på den klassisistiske arkitekturen som var vanlig i Sandefjord på denne tiden. Den ble bygget av den kjente arkitekten J. A. W. Sørensen og er et godt eksempel på den klassisistiske arkitekturen som var vanlig i Sandefjord på denne tiden.

Gravhaugen og Sølvgården. Chr. Tønnes fra Christiania utarbeidet og utga en serie byprosjeper rundt 1866. Slikkone ble fulgt av en kammeret beskrivelse på norsk, tysk og engelsk, forfattet av ervervsforfatteren E. Chr. Adhjemmen. Om Sandefjord skrev Adhjemmen: "Sandefjord, der først i den senere Tid har vundet Celebrity som Norges mest hyggelige Bæstend, har sit Navn af den Fjerd, ved hvilken den er beliggende, dannet af svenske Hælener strax vorefter Christiania-fælden. Skjønt afskjet til Kjøbstad for nogle Aar siden, har den dog endnu kun lidet Kjøbstadsdannelse i sit Udseende, og ligger mere en Landby, eller rettere en Klynge af Landbyer. Men disse Bygninger synes til at give Opklarret der for en Bæde-Saison om Sommeren saa meget vakkere og behageligere, og man ser derfor fra Aar til Aar flere og flere Gæstere, endelig fra Udlændere, at strømmen derhen. Saa Bæstend er Sandefjord maade det eneste i sit Slags, da det ved Siden af sine nye Bygninger, som-Billedet ogsaa frembyder den bedste Arkitektur til Selskab. Det er derfor rimeligt, at med Tiden skulde den opvandre til en Kjøbstad, og blandt sine Gæstere vilde den for de fremtidige Aar, naar den kan blive indrebet, til at være saa vel kaldt, som for Kjøbstads-Byer, og endelig til at være et af Norges mest interessante og behagelige Steder." (Tollnes, 2001)

medlemspris
149,-

VEIL.
169,-

Rådhusgata 8 og 10 slik de to bygårdsanleggene fra 1856 huskes!

VESTFOLDAVDELINGENS STYRE 2011

LEDER:

Ragnar Kristensen, Larvik Tlf: 33 18 60 50
E-post: yttersoer@restaurering.net

STYREMEDLEMMER:

Elisabeth Holmsen, Åsgårdstr. Tlf: 984 57 787
E-post: elisabeth.holmsen@gmail.com
Bjørn Torkildsen, Tønsberg Tlf: 33 32 53 79
E-post: b-tork@online.no
Kari Schei, Tønsberg Tlf: 33 31 75 54
E-post: kari@tnb.no
Stein Idar Hagen, Larvik Tlf: 33 61 06 41
E-post: stein@larvikcity.com

VARAMEDLEMMER:

Gry Wenche Nilsson, Stavern Tlf: 33 19 93 88
E-post: gr-wenni@online.no
Brit Berggreen, Sandefjord Tlf: 33 52 03 12
E-post: Brit.Berggreen@ahkr.uib.no
Karine Huseby, Tjølling Tlf: 934 04 462
E-post: karine.huseby@skirnir.as
Kaisa Bengtsson, Sandefjord Tlf: 33 45 06 71
E-post: kaisacatifes@hotmail.com
Turid Wiig Erdvik, Sandefjord Tlf: 33 47 38 41
E-post: twerdvik@online.no
Wenche Vollevik, Tjøme w.vollevi@gmail.com
Tlf: 907 91 407

OBSERVATØR:

Lars Egeland, Tønsberg Tlf: 901 94 838 E-post: lars.egeland@hio.no